

Információs társadalom és globalizáció

(A közép-kelet-európai régió példája)

1. A globalizáció és a gazdaság*

A millennium első évtizedének kezdetén mind a gyakorlati, mind pedig a elméleti szakemberek érdeklődésének középpontjában olyan kérdések szerepelnek, mint a globalizáció-modernizáció, tudás-gazdaság és információs társadalom, az új és a régi gazdaság kapcsolata, az információs és kommunikációs technológiák (ICT) elterjedésével a tanulás- és a tudástőke szerepének felértékelődése a munkavégzésben és ezzel összefüggésben a kiegyenlítődés vagy az ún. digitális szakadék megjelenése. A felsorolt témák iránti érdeklődés intenzitását jól jelzi – egyebek mellett az is –, hogy szinte minden hónapban rendeznek nemzetközi konferenciát a jelzett kérdések megvitatására, értelmezésére és értékelésére. Például, az elmúlt héten Bécsben, az egyik leghíresebb osztrák kutatóintézet (FORBA) tartott nemzetközi konferenciát a következő címmel „Déjà Vu? A munkavégzés új világa”¹ szeptember közepén pedig, a finn kormány támogatásával a Finlandia Palotában rendezték meg az 18. európai tanácskozást a munkavégzés új formáiról a „Tele-Work 2001” címmel.² A felsorolást lehetne folytatni, s ezzel összefüggésben megemlíteni a Magyar Tudomány Napja országos (pl. az MTA IX. Osztályának november 6-i tanácskozását) és olyan regionális rendezvényeit, mint a Nyíregyházán előkészített eszmecserét is.

* A tanulmány, az EMERGENCE (“Estimation and Mapping of Employment Relocation in a Global Economy in the New Communication Environment, 2000 – 2003”) és a TEDIP (Technology – Economy – Periphery) EU 5-ös keretprogram támogatásával végzett kutatások eredményeinek felhasználásával készült.

¹ “Déjà Vu? Die Neuen Arbeitswelten”, FORBA, 18 – 20. Oktober 2001.

² “TeleWork 2001”, The 18th European Assembly on New Ways to Work: Connected Presence, Working together on the net, 12 – 14. 2001, Finlandia Hall, Helsinki, Finland

A felsorolt kérdések tartalmának, jelentőségének és hatásának értékelése önmagában külön-külön elemzést igényel mind a kutatók, mind pedig a társadalmi partnerek részvételével. Előadásomban, a felsorolt témák közül a globalizáció és a gazdaság valamint az információs társadalom néhány jellegzetességének vázlatos jelzésére vállalkozhatom. Azonban, a röviden jelzett témák iránt további érdeklődést tanúsítók számára, előadásom írásos változatában felhívom a figyelmet néhány, általam fontosnak tartott magyar és idegen nyelvű tanulmányra.

A következőkben a globalizáció gazdaságban való érvényesülésével és ebben az egyenlőtlenül fejlődő folyamatban a közép-kelet-európai régió poszt-szocialista országainak lehetséges fejlődési útjaival foglalkozom. Jelezni szeretném az információs gazdaság és társadalom fejlődésének a foglalkoztatás és a munkavégzés szempontjából fontosabb jellemzőit. Ennek során, felhasználom egy 18 országot (15 EU tagország valamint a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország) magában foglaló nemzetközi kutatás legfrissebb, nem publikált eredményeit. Az említett kutatási projekt az 5. sz. Európai Keretprogram támogatásával valósul meg, címe: a „Foglalkoztatás áthelyezés azonosítása és értékelése a globális gazdaság új kommunikációs környezetében”.³

1.2. A gazdasági globalizáció jelentése: a poszt-szocialista átalakulás kreatív szakasza

A globalizáció összetett, sokdimenziós jelenség, sajnos ennek ellenére tárgyalása, elemzése során ritkán különítik el és értékelik annak ideológiai-kulturális valamint gazdasági-szervezeti és technológiai hatásait. Elfogadva a felsorolt dimenziók közötti kölcsönös kapcsolatokat, a továbbiakban elsősorban a globalizáció gazdaságban való megjelenésének és érvényesülésének néhány

³ EMERGENCE Project: Estimation and Mapping of Employment Relocation in a Global Economy in the New Communication Environment, www.emergence.hu

jellegzetességével foglalkozom azért, hogy ebben a folyamatban jelezzem a magyar illetve a közép-európai gazdaságok lehetséges pozícióját.

A közép-kelet-európai gazdaságok elmúlt tízéves fejlődésével összefüggésben gyakran találkozhatunk olyan kijelentésekkel, hogy a magyar gazdaság integrálódott a világgazdaságba, része a globális gazdaságnak. Nem csupán a tisztánlátás, hanem a magyar és a régió többi poszt-szocialista gazdaságának fejlődési perspektívája szempontjából is különbséget kell tenni a következő, egymással összefonódó de viszonylagos autonómiával és eltérő fejlődési ütemmel rendelkező folyamatok között (Martin, 1998:10):

- a). A gazdaság „nemzetköziesedése” vagy „internacionalizálódása” amely a csere központi elvén alapszik, és az információk, javak és szolgáltatások határokon túli áramlását jelenti, és amelyet a kereslet és a kínálat relatív ára szabályoz.
- b). A „multinacionalizálódás” a termelés logikáján alapszik, és amelynek hajtóereje a termelési kapacitások közvetlen külföldi tőkebefektetések (Foreign Direct Investment) formájában történő kihelyezése.
- c). A globalizáció folyamata az innováció új társadalmi szervezetének logikáján alapszik, jellemző rá például az, hogy a multinacionális vállalatok központja és leányvállalatai nem különülnek el, hanem a különböző országokban dolgozó egységei stratégiai döntések meghozatalában is részt vesznek. A stratégiai döntések és tevékenységek szerkezetének mintája, a hierarchikus szervezet relációk helyett horizontális mintákat követve a vállalat különböző egységei között.

A gazdasági folyamatok vázlatosan jelzett fejlődési tendenciái alapján, a magyar és a közép-kelet-európai gazdaságok a XX. század utolsó évtizedében az egykori állam-szocialista gazdasági struktúrák leépítésének és a piacgazdasággal konzisztens gazdasági struktúrák és intézmények létrehozását egymástól jelentősen eltérő ütemben valósították meg. Ennek eredményeképpen, például a magyar, a cseh és a lengyel gazdaság bekapcsolódott a „multinacionalizálódás”

folymatában, azonban viszonylag szerény elmozdulás történt a globalizálódás irányába.

1. sz. Táblázat: *A multinacionális vállalatok beruházási motívumai a közép-kelet-európai régióban*

	Változások a beruházási motívumokban (átlag)(1)			
	JELENLEGI MOTÍVUMOK		JÖVŐBENI MOTÍVUMOK	
	Tudásszerzés (közép kelet európai régió)	Tudásszerzés (Globális piacok)	Tudásszerzés (közép kelet európai régió)	Tudásszerzés (Globális piacok)
	I.	II.	I.	II.
SZEKTOR				
Vegyipar	1,71	1,54	2,43	1,86
Elektronikai ipar	1,89	1,67	2,22	2,33
Gépipar	1,33	1,17	2,00	2,17
Autóipar	1,33	1,33	1,67	1,67
Olaj	2,00	1,50	2,14	2,00
Vegyes	1,14	1,00	n.a.	n.a.
A VÁLLALAT SZÁRMAZÁSI ORSZÁGA				
Ázsia	1,67	1,67	1,33	1,33
USA	1,53	1,40	2,20	2,27
Nyugat Európa	1,56	1,31	2,38	2,06
Átlag	1,56	1,38	2,21	2,07

Forrás: Monea, J. Pearce, R. (2000) I.m.: 196.o.

Leányvállalat működtetésének másodlagos célja, 3= a leányvállalat működtetésének céljai között ez a motívum nem szerepel.(1) Az átlagot a következő skála-értékek alapján számolták: 3= fő cél, 2= másodlagos cél, 1= nem cél.

Az 1. sz. táblázat adatai szerint a régióban működő multinacionális vállalatok motívumai között elsősorban a „piacszerzés” és a „hatékonyságjavítás” szerepelnek, a jövőt illetően pedig elsősorban az elektronikai, vegyi, olaj és gépiparban a „tudás-szerzés” mint beruházási

motívum is megjelennek, elsősorban a nyugat-európai és az amerikai cégek esetében.

Jól jelzik ezt a folyamatot annak a nemzetközi projektnek a tapasztalatai, amely közel félszáz multinacionális vállalat globális vagy regionális központjában dolgozó vezetőkkel készített interjúk tapasztalatai alapján a következő befektetési stratégiákat különböztette meg (Monea-Pearce, 2000.):

- 1.) „Piacszerzés”, a termék és a termelési folyamatok helyi viszonyokhoz való adaptációja, amely viszonylag alacsony kreativitást feltételez.
- 2.) A „hatékonyság javítása”, a költség-érzékenység javítását szolgáló technikák alkalmazása, az egykori állam-szocialista cégeknek ez volt az egyik legláthatóbb gyengesége.
- 3.) A „tudás-keresés” motívuma, amely a cég illetve a leányvállalat hosszú távú versenyképességének a javását szolgálja. A tudás-keresés motívumai között, annak két típusát különböztetik meg. Az első fázisban a befogadó ország (pl. Magyarország) az EU piacokra kíván új terméket létrehozni, felhasználva a beruházást fogadó ország technológiáját, piaci tudását. A második szakaszban, a helyi kreatív tudás felhasználásával kívánnak új terméket vagy szolgáltatást előállítani a multinacionális cég globális hálózata számára. Az 1. sz. táblázat foglalja össze a multinacionális vállalatok jelenlegi és jövőbeni motívumait a közép-kelet-európai régióban.

Az eddigiekben elsősorban az ún. régi gazdaság példáján keresztül illusztráltuk a globalizálódás tendenciájának megjelenését a huszadik század utolsó éveiben. A tendencia jelenlétét illusztrálják azok a példák, amelyek a kutatási és fejlesztési tevékenységekre vagy a nagyobb hozzáadott értékű termékekre és szolgáltatásokra - ill. ezeknek a magyar gazdaságba való telepítésére - vonatkoznak. A tendencia illusztrálására az alábbi cégek Magyarországon való telepítését említeném meg: a GE fényforrásfejlesztő globális kutatási központja, a ZDF sebességváltó, a Knorr-Bremse fékrendszer, az AUDI motor, a NOKIA, a Siemens, az Erickson, az IBM ill. a Motorola, a

TATA stb. szoftver fejlesztő intézete. A NOKIA vagy a Siemens szoftver fejlesztő részlegeinek hazánkba való telepítése azt jelzi, hogy hazánkban illetve a közép-európai régió említett országaiban már megjelentek az „új”, illetve a „tudás” gazdaságra jellemző munkatevékenységek. Ezzel összefüggésben a kutatókat és a döntéshozókat egyaránt foglalkoztatja egyfelől az „új gazdaság”, amelyre a fizikailag meghatározható termékek, például élelmiszer, autó vagy acél helyett, az új gondolatok, a szoftver, a szolgáltatások és a kapcsolatok „előállítás” jellemző. Másfelől, az említett társadalmi szereplők folyamatosan a tudásfejlesztés, a folytonos vagy az „életen át tartó” tanulás („life-long learning”) és az emberi tőkébe való beruházás fontosságát hangsúlyozzák a munkavégzésben. A következőkben röviden foglalkozom az „új gazdaságra” jellemző „e-munkavégzés” néhány jellemzőjével, valamint a „tudás-gazdaság” mítoszával és valóságos tendenciáival.

2. Az e-munka néhány jellemzője: az EU és a közép-európai országok pozíciója

2.1. Rövid irodalmi áttekintés

Egy közelmúltban publikált tanulmány, a tele-munkavégzés és a globalizáció kapcsolatának⁴ vizsgálatában, arra vállalkozott, hogy felmérje és azonosítsa a táv-munka formájában végzett információfeldolgozási tevékenységek térhódításának eredményeképpen kialakuló nemzetközi munkamegosztást. Másképpen fogalmazva, a tanulmány szerzői arra voltak kíváncsiak, hogy a számítógép és a telekommunikációs technológiák kombinációjával milyen mértékben beszélhetünk a „távolság megszűnéséről”, a „súlytalan világról”, a „hálózati gazdaságról” ill. a foglalkozások új globális megoszlásáról. A

⁴ Ursula Huws – Nick Jagger – Shiohban O'Regan (1999) Teleworkikng and Globalization: Towards a Methodology for Mapping and Measuring the Emerging Global Division of Labour in the Information Economy, Brighton: Institute for Employment Studies, Report No. 358.

nemzetközi munkamegosztás új tendenciáinak vázolására vállalkozók rendkívül nehéz feladatra vállalkoztak. Tekintve, hogy azok a rendelkezésre álló statisztikák és kutatási eszközök, amelyekkel a közgazdászok és a régió-kutatók dolgoznak, azon a feltételezésen alapulnak, hogy a munkatevékenységet a munkáltatók telephelyén, fix munkahelyen végzik, olyan standard munkaszerződés keretében, amely meghatározza a ledolgozandó munkaidő mértékét, és ahol a termékek és szolgáltatások cseréje jól mérhető és értékelhető. Amint azt az ún. techno-utópia szellemében készülő olyan kiemelkedő elemzések mutatják, mint például az információs korszak gazdasági-társadalmi és kulturális sajátosságait megjövendőző Castells⁵ megjegyzi azt, hogy előbb említett feltételezések érvényessége megkérdőjeleződik.

A következőkben röviden összefoglalom az információs gazdaság térnyerésével, hatásaival foglalkozó rendkívül gazdag irodalomnak, témánk szempontjából releváns megállapításait. A kérdéssel foglalkozó tudományok között találjuk a közgazdaságtan, a szociológia, a földrajz valamint a technológia prognózis diszciplinákat. Ami a tárgyalási módot jellemzi, azok között egyaránt előfordulnak a népszerű zszurnalisztikai, a döntéshozók és az elméleti szakemberek igényeit egyaránt kielégítő elemzések. Az információs gazdaság olyan jellemzőinek a tárgyalásával találkozhatunk leggyakrabban, mint a „a munkavégzés delokalizációja”, a „virtuális vállalat”, a „több - munkahelyes” vagy „táv-munkavégzés”, „e-kiszervezés”, stb. A felsorolt jellegzetességek közül, a továbbiakban vizsgált témák szempontjából releváns „új gazdaság” és a „munkavégzés területi áthelyezésének vagy delokalizációjának” néhány jellemzőjét ismertetjük. A rövid irodalmi áttekintést követően az ún. e-munkavégzés formáival valamint az üzleti tevékenységeknek az információs és kommunikációs technológiák révén megvalósuló, határokon átnyúló delokalizálásának gyakorlati tapasztalatival foglalkozom.

⁵ Manuel Castells (1998) *End of Millenium: The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford – Malden – Massachusetts: Blackwell, 2. kötet

Az ún. új gazdaság fogalmát, olyan nemzetközileg jól ismert média kiadványok, mint a „The Economist” vagy a különleges igényeket kielégítő „New Economic Watch” a legváltozatosabb felfogásban használják. A fogalom egyfelől, olyan tevékenységeket jelöl, mint a szoftver fejlesztés, a honlap-tervezés és -készítés, -kiadás, hírszolgáltatás, multi-média, valamint a telekommunikációs technológiák és hardware előállítás stb., másfelől a kutatással és fejlesztéssel összefüggő legváltozatosabb tevékenységek. Természetesen találkozhatunk kevésbé gyakorlatias megközelítésekkel is, olyanokkal például, amelyek az új gazdaság központi jellemzőjének azt tekintik, hogy a „tudás” által létrehozott hozzáadott érték szerepe fokozódik, és más jellegzetességekkel rendelkezik, mint az a fizikailag is értelmezhető és fogyasztható javak. Ezek a szerzők az új gazdaság szinonimájaként használják a „súlytalan gazdaság” elnevezést. Mások a gazdasági növekedés és a tudás kapcsolatának szorosságát tekintik az „az új gazdaság” ismervének. Például a tudás gazdasági növekedést generáló szerepét a következő három formában képzelik el: a) „könnyen transzferálható kodifikált tudás”, b) „nem-kódolható vagy rejtett tudás”, c) kódolt tudás”.⁶

A munkavégzés áthelyezésével vagy delokalizációjával foglalkozó elemzések egy része azt hangsúlyozza, hogy az információs és kommunikációs technológiák a „távolság megszűnését” (a földrajzi elhelyezkedés jelentőségének eltűnését) eredményezik azáltal, hogy a korábban elhanyagolt vagy perifériális pozícióban lévő régiók új, az ún. régi gazdaságban nem tapasztalt fejlődési esélyekhez juthatnak. Más elemzések viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy az „információs munkavégzési formák” elsősorban a legfejlettebb régiókban és központokban koncentrálódnak, és az egyenlő fejlődési esélyek helyett, újabb egyenlőtlenségeket teremtenek. Ennek a folyamatnak a jelzésére használják az ún. digitális szakadék („digital divide”) fogalmát. A szektor vagy ipar-csoportok fejlődésével foglalkozó elemzések növekvő specializációról és egyenlőtlenségről

⁶ Danny, Quah (1997) Increasingly Weightless Economies, *Bank of England Bulletin*, February, Luc, Soete (1996) The Challenges of Innovation, *Institute for Prospective Technological Studies*, Seville, September, (in)Huws – Jagger – O'Regan (1999) Id.m.: 4-5.o.

számolnak be - szemben a kiegyensúlyozott regionális fejlődést hirdetőkkal szemben⁷ Végül meg kell említenünk azokat a minimális empirikus tapasztalaton alapuló beszámolókat, tudósításokat, amelyek arról tájékoztatnak, hogy az ICT támogatásával bizonyos tevékenységek valóban megjelennek a világ korábban periferiálisnak tartott régióiban (pl. India, Banglades, Pakisztán, Oroszország stb.). A következő részben azokkal az előzetes tapasztalatokkal foglalkozunk, amelyek az új gazdaságra jellemző munkamegosztás konkrét formáira vonatkoznak az EU tizenöt tagországában, valamint a közép-kelet-európai régió néhány poszt-szocialista gazdaságában.

2.2. Az EMERGENCE munkáltatói felmérés célja: az „e-munka” nemzetközi vizsgálata

Az ún. e-munka globális területi elhelyezkedésének feltérképezés során kiderült az, hogy a jelenlegi foglalkozási statisztikákban nem szerepel az e-munka definíciója. A projekt résztvevői az információk összegyűjtésénél ill. rendszerezésénél az e-munkavégzés következő fogalmát használták: „a munkavégzés bármilyen formája, amelyet a munkáltató telephelyétől távol végeznek a munkáltató irányításával az információs és kommunikációs technológiák együttes felhasználásával”.

Az információs és kommunikációs technológiák használatával áthelyezhető, delokalizálható tevékenységi formák meghatározása során a kutatás résztvevői a következőkre törekedtek:

- az elemzés egységének azonosítása,
- az e-munka területi elhelyezését leíró tipológiák kidolgozása,
- e-szervezet konceptuális térképének megszerkesztése.

⁷ Michael Porter (1990) *Competitive Advantage of Nations*, London: Macmillan; R.M. Kanter (1995) *World Class*, New York: Simon and Schuster, (in) Huws – Jagger – O'Reagan (1999) l.m.: 6, 7. o.

A projektben alkalmazott e-munkavégzés következő kategóriáinak az előfordulását kísérték figyelemmel a kutatás céljára kiválasztott országokban:

- 1.) kizárólag otthon végzett munka,*
- 2.) több-munkahelyes vagy multi-lokációs munkavégzés,*
- 3.) a telephelytől távol végzett szabadfoglalkozású tevékenység,*
- 4.) táv-munka, amelyet a munkáltató tulajdonában lévő ún. háttér irodában végeznek, de nem ügyfélszolgálat,*
- 5.) táv-munka, amelyet a munkáltató tulajdonában lévő ügyfélszolgálati központban végeznek,*
- 6.) harmadik fél tulajdonában lévő, táv-munkahelyen végzett, de nem ügyfélszolgálati tevékenység,*
- 7.) harmadik fél tulajdonában lévő tele-házban vagy táv-munkahelyen végzett munka,*
- 8.) nem ügyfélszolgálati munka, amelyet kiszerveztek az üzleti szolgáltatásokat végzőknek,*
- 9.) ügyfélszolgálati központokba kiszervezett munkavégzés.*

A területileg áthelyezhető, az információs és kommunikációs (ICT) használatával kiszervezhető „e-tevékenységek”, tulajdonképpen a gazdasági szervezetek által szokásosan gyakorolt ún. üzleti funkciók következő formáit képviselik:

- 1.) értékesítés vagy tele-értékesítés,*
- 2.) ügyfélszolgálat, tanácsadás, tájékoztatás,*
- 3.) adatfeldolgozás,*
- 4.) kreatív tevékenységek (pl. kutatás és fejlesztés, kiadói tevékenység stb.),*
- 5.) szoftver fejlesztés és támogatás,*
- 6.) pénzügyi és számviteli szolgáltatás,*
- 7.) emberi erőforrás gazdálkodás, képzés.*

2.3. Az e-munka formájában végzett tevékenységek területi megoszlása és azok áthelyezésének indítékai

Az információs és kommunikációs technológiák használatával végzett ún. e-munkavégzés területi kihelyezésével, regionális megjelenésével összefüggésben az egyik legérdekesebb kérdés a következő: mely régiók illetve országok a nyertesei illetve vesztesei az új gazdaság térhódításának? Milyen jellegű tevékenységeket vonzanak a különböző régiók a munkamegosztás új rendszerében? Milyen munkamegosztás érvényesül az európai régiók relációjában, és milyen pozíciókkal és fejlődési lehetőségekkel rendelkezik a közép-európai régió ill. a magyar gazdaság ebben a folyamatban?

Az e-munkavégzés cél-régióinak (kereslet) vizsgálata során, a korábban említett EMERGENCE projekt keretében, arra kértük a felmérésben szereplő 18 ország több mint hétezer (pontosan 7268) munkáltatóját, hogy jelöljék meg azt a régiót, amelyet a különböző típusú táv-munkák vagy e-tevékenységek céljára számításba vesznek. A különböző üzleti funkciók (szám szerint 7) együttes vizsgálata alapján az e-munkavégzés első tíz cél-régióját tartalmazza „abszolút” és „relatív” mutatók alapján a 2. sz. táblázat. (Megjegyzés: relatív mutató esetében, az ország népességéhez viszonyították az ország pozícióját.)

2. sz. Táblázat: **Az e-munkavégzés első tíz régiója az abszolút és relatív mutatók alapján (a régiók rangsora)**

Abszolút mutató	Relatív mutató
Lengyelország	Brüsszeli régió
Cseh Köztársaság	Bréma
London	Észak Hollandia
Baden Württemberg	Cseh Köztársaság
Észak-Rajna Vesztfália	Lengyelország
Madrid	London
Noreste (Spanyolország)	Hamburg
Lombardia	Berlin
Magyarország	Luxemburg
Bayern	Sur (Spanyolország)

Forrás: EMERGENCE European Employer Survey, 2000 (IES/NOP). Súlyozott adatok alapján. Több, mint 50 főt foglalkoztató vállalkozások. EU 15 ország + Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország. A súlyozás alapja: 7305 eset.

A táblázat adatai az e-munkavégzés jelentős koncentrálódását jelzik a fővárosok ill. a regionális nagyvárosok körül (pl. Németország esetében). Minden régió Európában található. Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az új vagy pontosabban a digitális gazdaság térhódításával foglalkozók körében elterjedt nézetek, melyek szerint az e-munkavégzést a fejlett gazdaságok munkáltatói Európán kívüli régiókba kiszervezik. Az említett felmérés tapasztalatai szerint, nem fordulnak elő a legvonzóbb első tíz régióban. (Megjegyzés: természetesen, ha a felmérésben szereplő összes potenciális régióval és nemcsak az első tízzel számolunk, akkor a közép-kelet-európai országokon kívül olyanok is megjelennek, mint az e-munkavégzés célrégiói, pl. Oroszország, India, Nyugat-Ausztrália, Japán vagy számos állam az USA-ban.) Az e-munkavégzés formájában történő foglalkoztatás-teremtés, az EU 15 tagországon kívül megjelenik a közép-kelet-európai régió poszt-szocialista gazdaságaiban is. A továbbiakban egyfelől az e-munkavégzés azon területeivel foglalkozunk, amelyek tekintetében a magyar gazdaság is viszonylag kedvező pozíciókkal rendelkezik, másfelől jelezzük a telephely kiválasztásának legfontosabb indítékait.

Az üzleti tevékenységek korábban ismertetett funkciói közül a magyar gazdaság a „szoftver fejlesztés és -támogatás” valamint az „emberi erőforrás gazdálkodás és képzés” tevékenységek e-munkaformájában történő kiszervezésében szerepel az első 10 régió között. A 3. sz. táblázat, a „szoftver-fejlesztés” legnépszerűbb első 10 régiójának rangsorát tartalmazza.

A szoftverfejlesztés első 10 telephelye a következő 3 régióból kerül ki: a) az EU olyan társult tagjai, mint Lengyelország, a Cseh Köztársaság és Magyarország, b) az erős szolgáltatási szektorral rendelkező fejlett urbanizált régiók: Brüsszel, London, Lombardia, Észak Vesztfália és Madrid, c) az előzőekben felsorolt fejlett régiókhoz kapcsolódó olyan másodlagos régiók, mint Emilia Romagna Olaszországban, Észak-kelet Spanyolország, Dél Spanyolország

3. sz. Táblázat: *A szoftverfejlesztés vezető régiói – abszolút és relatív mutatók rangsora*

Rangsor az abszolút mutatók alapján	Rangsor a relatív mutatók alapján
Lengyelország	Brüsszeli régió
Cseh Köztársaság	Bréma
Noreste (Spanyolország)	Észak Hollandia
Észak - Vesztfália	Sur (Spanyolország)
London	Lengyelország
Madrid	Cseh Köztársaság
Lombardia	Noreste (Spanyolország)
Magyarország	London
USA (a régió nincs megemlítve)	Észak Kelet Olaszország
Észak Kelet Olaszország	Emília Romaga

Forrás: EMERGENCE European Employer Survey, 2000 (IES/NOP). Súlyozott adatok alapján. Több, mint 50 főt foglalkoztató cégek. EU 15 ország plusz a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország.

és Bréma Németországban. A „jelöletlen” USA régió kitétel azt jelzi, hogy az európai munkáltatók jelentős számban vásárolnak szoftver szolgáltatásokat amerikai cégektől, sajnos a munkáltatók gyakran nem ismerik pontosan a beszállítók telephelyét. A nagyszámú, a munkáltató működési helyétől távoli régiókban található e-szolgáltatást végzők döntő többsége – az első 10 régiót tekintve – európai. A táv-munka vagy e-munkavégzés formájában készített szoftverfejlesztők kiválasztásának indítékait (keresleti oldal) foglalja össze a 4. sz. táblázat.

A szoftverfejlesztést e-munkavégzés formájában végző telephelyek kiválasztásának legfontosabb szempontja a „technikai felkészültség” (31,2 %), „alacsony költség” (13,2 %), továbbá a „megbízhatóság, minőség és kreativitás” (10,9 %) valamint a „hírnév és a piaci vezető szerep” (10,4 %).

Az „emberi erőforrás gazdálkodás és képzés” tevékenység, mint különleges üzleti funkciók e-munkavégzés formájában történő ellátása, az EMERGENCE nemzetközi felmérés tapasztalatai szerint, elsősorban szintén a fejlett szolgáltatási tevékenységekkel rendelkező nagyvárosokban ill. azokhoz közeli

4. sz. Táblázat: **A szoftverfejlesztés telephelyének kiválasztását befolyásoló indítékok**

Telephelyválasztás indítékai	Kereslet oldal
Közelség a cég vagy a vállalatcsoport egyéb egységeihez	3,7 %
Vevő közelség	1,5 %
Hírnév, piaci vezető szerep	10,4 %
Beszélik a megfelelő nyelvet, kulturális közelség	0,8 %
Alacsony költség, legversenyképesebb tender	13,2 %
l'öldrajzi közelség, személyes megbeszélések lehetősége	1,8 %
Régi kapcsolatok/stratégiai szövetség/partnerség	8,3 %
A véletlen úgy hozta	1,3 %
Technikai/szakmai felkészültség, rendelkeznek a megfelelő szoftverrel	31,5 %
Megbízhatóság, minőség, megfelelő beállítottság, kreativitás	10,9 %
Jó marketing stratégia, megfelelő reklám	2,2 %

Forrás: EMERGENCE European Employer Survey, 2000 (IES/NOP) Súlyozott adatok. több, mint 50 alkalmazottat foglalkoztató cégek. EU (15 ország) plusz a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország. A százalékokat az összes választási indítékra vetítve számították. A kereslet oldalon 2025 cég szerepelt.

régiókban koncentrálódik. Az első 10 régióban olyan nagyvárosok szerepelnek – a lakosság méretével korrigált mutatók alapján - mint Brüsszel, Antwerpen, Madrid, London, Berlin, Hollandia északi és nyugati régiói vagy Nyugat Közép Anglia. Az abszolút mutatók alapján elkülönülő régió rangsora: Lombardia (Milánót is magában foglalva), Észak Rajna Vesztfália (benne: Düsseldorf, Dortmund és azok környezetében lévő városok). A közép-kelet-európai régió országai közül Lengyelország és a Cseh Köztársaság az abszolút és a relatív mutatók alapján egyaránt az első 10 régió között van, Magyarország az abszolút mutatók alapján került a vezető 10 régió csoportjába.

A telephely-kiválasztás szempontjai között, a legfontosabb három tényező a következő: „technikai-szakmai felkészültség” (17,5 %), „hírnév és piaci vezető szerep” (14,1 %), „megbízhatóság – minőség – kreativitás - pozitív beállítottság” (11,5 %). Az „alacsony költség és a legversenyképesebb tender” az emberi erőforrás gazdálkodás és -képzés e-szolgáltatás formájában történő végzésében, a munkáltatók telephely választási indítékainak rangsorában a negyedik helyen szerepel.

Végül, jelezni szeretnénk az e-szolgáltatások általános kínálatának országokénti alakulását. Ezt illusztrálja az 5. sz. táblázat.

5. sz. Táblázat: Az „e-szolgáltatások” országokénti alakulása

Országok	Az „e-szolgáltatások” aránya
Ausztria	19 %
Belgium	18 %
Cseh Köztársaság	23 %
Dánia	22 %
Finnország	28 %
Franciaország	10 %
Németország	16 %
Görögország	7 %
Magyarország	30 %
Írország	12 %
Luxemburg	14 %
Hollandia	27 %
Lengyelország	58 %
Olaszország	10 %
Spanyolország	17 %
Svédország	16 %
Nagy Britannia	17 %
Portugália	11 %
Összesen	21 %

Forrás: Ursula Huws – Siobhan S. O'Regan (2001) *eWork in Europe. The EMERGENCE 18 Country Employer Survey*, Brighton: The Institute for Employment Studies, 40. o.

Az „e-szolgáltatások” kínálatában figyelemreméltó különbségek találhatók a felmérésben szereplő országok között. A közép-kelet-európai régió országaira jellemző az e-szolgáltatások viszonylag magas kínálata, amely részben azzal magyarázható, hogy ezek az országok képesek voltak az információs gazdaságba belépni az ilyen jellegű szolgáltatások szervezeten (cégen belüli) ellátásának hagyományai nélkül. Az e-szolgáltatások kiszervezésének praxisa fejlettebb, mint az EU országainak többségében. A felmérés első tapasztalatait összefoglaló tanulmány szerzői feltételezték az e-szolgáltatások jelentős kínálatát olyan országokban is, mint Spanyolország, Görögország és Olaszország – meglepő azonban, hogy ezekben az országokban előfordulásuk aránya átlag alatti. Ennek lehetséges indoka, egyfelől az ilyen jellegű szolgáltatásokat más országokból vásárolják, másfelől feltehetően az EMERGENCE projekt mintájában nem

szereplő kis- vagy mikro-vállalkozások látják el ezeket a szolgáltatásokat. Az EU országain belül, az e-szolgáltatások kínálata legkoncentráltabban a következő országokra jellemző: Finnország (28 %), Hollandia (27 %) és Dánia (22 %). Ezek az országok rendelkeznek a legfejlettebb információs technológiákkal és szolgáltatási szektorokkal. Végül, röviden utalni szeretnénk, a közismert brit pénzügyi napilap, a Financial Times összeállítására, amely szerint a „tudásalapú iparágak” teljesítménye alapján, a 25 országot tartalmazó listán Magyarország a 6. helyet foglalja el és csak olyan országok előzik meg, mint Svájc (1), Svédország (2), USA (3), Írország (4) és Hollandia (5). A közép kelet európai régió országai közül a Cseh Köztársaság 21., Lengyelország pedig a 23. helyen található. (R. Hahn, 2001.)

3. Összegzés helyett – az „új gazdaságra” jellemző foglalkoztatási kilátások

A hagyományos gazdaság globalizálódásával kapcsolatos tendenciák valamint az e-gazdaságra jellemző szolgáltatások elterjedésének vázlatos áttekintését követően érdemes foglalkozni az „új gazdaságra” jellemző foglalkozások tartalmával, a munkaerőpiac által igényelt tudások jellegével és a tanulási jellegével. Ezzel összefüggésben a következő kérdéseket szükséges megfogalmazni: Mit mutatnak a legfejlettebb gazdaságok foglalkoztatási adatai a tudásgazdaság előtérbe kerüléséről? Milyen arányt képviselnek a foglalkoztatottak között azoknak a foglalkozási csoportoknak a képviselői, akik szoftvert, új gondolatokat stb. és egyéb fizikailag nem megragadható, ún. súlytalan szolgáltatásokat állítanak elő ill. nyújtanak? A szakmai-technikai tudások kerülnek előtérbe, vagy azok viszonylag szerény jelenléte mellett felértékelődnek a jelentősebb „gondolkodási tudást” nem igénylő „érzelmi-esztétikai és társadalmi” tudások? A felsorolt kérdések részletes tárgyalása egy újabb tanulmány témája lenne. Ennek ellenére, jelezni szeretnénk azokat a foglalkoztatási tendenciákat, amelyek alapján következtetni lehet a munkavégzés jövőbeni munkavégzési mintáira.

A tudás, a szakismeretek és a szolgáltatási szektor kapcsolatait elemző egyik legfrissebb elemzés szerint⁸ az USA-ban az újonnan létrehozott munkahelyeknek mindössze 13 %-át képviselik az ún. tudásalapú munkavégzés. Nagy Britanniában ez a mutató 10 %. Az elmúlt harminc évben az említett két fejlett gazdaságban a szolgáltatási szektor növekedésében jellemző volt az alacsony képzettségű és keresetű olyan foglalkozások jelentős aránya, mint a takarító, őrző és személyes kiszolgálás. Olyan munkakörökről van szó, amelyek képviselői rutin és folyamatosan ellenőrzött munkát végeznek. A tudás-alapú munkák előtérbe kerülése helyett a szolgáltatási tevékenységekre munkavégzés tartalmának differenciálódása jellemző. A hagyományos szolgáltatási szektoron belüli tevékenységek valamint a digitális gazdaságra jellemző munkák szintén jelentősen differenciáltak. Úgy tűnik, hogy e tekintetben az információs és kommunikációs technológiák fokozott használata nem eredményez olyan radikális változásokat, mint amelyeket az ún. techno-utópia hirdetői előrejeleznek. A „rég” és az „új” gazdaság egymással interakcióban lévő fejlődésének tudomásulvétele mellett, a jövőben nagyobb figyelmet kell szentelni a tudás tartalmában és szerkezetében bekövetkező tényleges változásokra. S a társadalom szereplőinek, az empirikus tapasztalatok alapján célszerű befolyásolni és alakítani a tudásfejlesztés, a tanulás és az emberi tőke munkavégzésben betöltött szerepét.

Irodalom

R. Hahn Veronika (2001) Magyarország a high-tech élvonalában, (Az OECD és a Financial Times összállítása az új évezred győzteseiről és vesztesiről), Népszabadság, október 30. p. 17.

⁸ Thompson, Paul – Warhurst, Chris – Callaghan George (2001) Ignorant Theory and Knowledgeable Workers: Interrogating the Connections between Knowledge, Skills and Services, *Journal of Management Studies*, 38:7, November, 923-942.

- Huws, Ursula - Jagger, Nick - Bates, P. (2001) *Where the Butterfly Alights: The Global Location of eWork*, Brighton: Institute for Employment Studies, Report No. 378.111. o.
- Makó Csaba (2001) *Globalizáció és a vezetési módszerek modernizációja*, Magyar Tudomány, (megjelenés előtt)
- Makó Csaba (2001) *A munkaerő emocionális és esztétikai jellemzőinek felértékelődése a munkafolyamatban, (Példák a „rég” és az „új” gazdasághól)* Vezetéstudomány, 4. sz. (megjelenés előtt)
- Monea, Julia - Robert, Pearce (2000) *Multinational and Sustainable Industrial Transformation in the CEE Transition Economies: the Role of Technology*, (in) S. Young - N. Hood (eds) *27th Annual Conference of UK Chapter: Academy of International Business: The Multinational in the Millenium: Companies and Countries, Changes and Choices*, Glasgow: University of Strathclyde, 14 - 15 April, Vol. 3. 183-220. o.
- Roderick, Martin (1998) *Central and Eastern Europe and the International Economy: The Limits to Globalization*, Europe - Asia Studies, Vol 50, No. 2. 7-26. o.
- Thompson, Paul - Warhurs, Chris - Callaghan, George (2001) *Ignorant Theory and Knowledgeable Workers: Interrogating the Connections between Knowledge, Skills and Services*, Journal of Management Studies 38:7, November, 923 - 942. o.
- Thompson, P. - Warhurst, Ch. (1998) *Workplace of the Future*, London: Macmillan Business
- Warhurst, C. - Nickson, D. (2001) *Skills, Service and the „New” Economy*, Vezetéstudomány, 4. sz. (megjelenés előtt)

Függelék

A tudásalapú iparágak legsikeresebb országai (A „Financial Times” rangsora alapján)*

Országok	%
Svájc	52
Svédország	44
USA	40
Írország	38
Hollandia	33
Magyarország	31
Belgium	29
Kanada	29
Egyesült Királyság	28
Finnország	27
Dél-Korea	27
Németország	26
Japán	20
Ausztrália	19
Luxemburg	16
Ausztria	15
Franciaország	15
Dánia	13
Norvégia	12
Olaszország	10
Cseh Köztársaság	8
Izland	7
Lengyelország	6
Új Zéland	4
Portugália	1

Forrás: R. Hahn Veronika (2001) Magyarország a high - tech élvonalban, (Az OECD és a Financial Times (FT) összeállítása az új évezred győzteseiről és veszteseiről, Népszabadság, október 30. 17.o.

* A FT 10 releváns adatszoport alapján alakította ki a táblázatban közül rangsort a felmérésben szereplő 25 országra vonatkozóan.